

PARADIGMA COMPETENȚEI ȘCOLARE DIN PERSPECTIVA TEHNOLOGIEI DIDACTICE

*Valentina Olaru, lector superior
la Catedra Științe ale Educației, USM*

Unitate conceptuală intens teoretizată, competența a devenit nucleul dezbaterilor și cercetărilor din diferite domenii precum psihologia, managementul resurselor umane, pedagogia și desigur didactica disciplinilor preuniversitare. Analizând unilateral dimensiunile sale semantice, de multe ori s-au creat confuzii și suprapuneri de sens și semnificație cu privire la definirea competenței. De asemenea, conceptul de competență este utilizat la nivele diferite de analiză, astfel se au în vedere competențe-cheie, competențe nucleu, competențele de tip sarcină specifică de lucru, competențe similare, competențe transferabile, competențe specifice, meta – competențe și supra – competențe, etc.

Educația pe bază de competențe este un concept care există deja de decenii. S-a născut în anii 1960 în America în cadrul formării cadrelor didactice pe bază de performanță. Educația pe bază de competențe a fost introdusă și folosită în Marea Britanie, Europa, Asia, SUA și Noua Zeelandă, deși modelele, ca și gradul de utilizare diferă între țări.[7, pag 34]

Înțelegerea din punct de vedere conceptual a „competenței” și a „educației pe bază de competențe” diferă semnificativ la nivelul factorilor interesați și implicați – cercetători, factori de decizie în domeniul politicilor educaționale, cadre didactice din domeniu etc. Atât în literatura de specialitate, cât și în mass-media, se pot găsi numeroase definiții, interpretări și descrieri ale celor mai bune practici care încearcă să explice ce înseamnă „abordarea pe bază de competențe a serviciilor educaționale” și cum poate fi aceasta monitorizată. Răspunsurile la aceste întrebări diferă în funcție de cine le formulează și care este scopul urmărit.

La etapa actuală, se consideră că educația pe bază de competențe duce la dezvoltarea inovării la diferite niveluri ale organizației școlare. Există câteva motive pentru această popularitate a educației pe bază de competențe. Primul ar fi accentul pe care conceptul îl pune pe partea pozitivă a educației și învățării. Ținta principală este să-i ajutăm pe elevi să devină mai competenți, în loc să ne axăm pe deficitul lor de cunoștințe. Un alt motiv al popularității educației pe bază de competențe este că se așteaptă ca această abordare să reducă distanța dintre piața de muncă și sistemul școlar.[2, pag 58]

Una dintre cele mai scurte și mai clare definiții ale competenței, ce s-a consacrat și la care aderăm, descriu *competența în termeni de cunoștințe dinamice* sau cunoștințe potențiale mobilizabile într-un mare număr de situații diferite sau de același tip, mobilizând *savoir-dire, savoir-faire, savoir-être*. [10,pag.29] Într-o altă formulare, competența poate fi definită ca

abilitatea de acționa responsabil și adecvat într-un context dat combinând cunoștințe complexe, deprinderi, priceperi și atitudini. [9, pag.4]

Actualmente apare nevoia de a investiga profilul competențelor școlare și a tehnologiei didactice de formare a lor, pentru ca cadrele didactice, pe umerii cărora s-a plasat responsabilitatea de-a se implica în procesul de formare a competențelor școlare, să poată derula cu succes procesul educațional.

Un demers reușit în acest sens au realizat Dumitru Copilu¹ și Dragoș Crosman care au propus o definiție a **conceptului de competențe școlare** alta decât cele câteva sute care circulă în prezent, realizând o sinteză a acestor definiții, sub forma simplă a unui **algoritm logic**, explicit și mai accesibil.

Astfel, în procesul de predare-învățare-evaluare la clasă pe bază de competențe curriculare, conform ciclurilor didactice de proiectare-aplicare-realizare (prin „realizare” înțelegând, evident, „rezultatele învățării”), aceste rezultate, numite **„achiziții școlare”, în termeni de „competențe școlare”, elevul are datoria și posibilitatea să le dobândească în special la lecție**, sub forma triadei, din *algoritm*, $C = c^1 + c^2 + c^3$, în care, **C (competențele)** reprezintă:

1 - **c^1 (cunoștințe)**, dar nu atât cunoștințe generale, enciclopedice pentru a fi doar memorate și reproduse, cât mai ales **cunoștințe funcționale / folositoare**, iar asimilarea acestora să nu reprezinte un scop în sine, doar pentru a le „ști”, ci să reprezinte *un mijloc eficace de a realiza, prin exerciții repetate sistematic de aplicare a acestor cunoștințe la lecție, formarea unor:*

2 - **c^2 (capacități)** de aplicare a cunoștințelor, manifestate public sub forma unor **priceperi, abilități și deprinderi de a valorifica aceste capacități** în activitatea școlară, extrașcolară și postșcolară, iar în final, împreună, aceste capacități - priceperi, abilități și deprinderi - să fie *manifestate în plan social sub forma unor:*

3 - **c^3 (comportamente)** constructive, la rândul lor acestea fiind rezultanta formării la lecție ca și în viața școlară a unor *conduite și atitudini pozitive* exprimate și manifestate ca atare pe plan social, dar dobândite pe parcursul anului-anilor de studii, în realitate ele reprezentând **„cartea de vizită”** a celor care au contribuit la procesul de formare la elevi a acestor comportamente, avem în vedere învățătorul, profesorul, în general școala, chiar sistemul școlar.[4, pag.241]

S-a putut observa că algoritmul descris cuprinde în esență conceptul de competență vizat de noua curriculă modernizată din Republica Moldova, în care competențele se definesc ca *un ansamblu/sistem integrat de cunoștințe, capacități, deprinderi și atitudini dobândite de elevi prin învățare și mobilizate în contexte specifice de realizare, adaptate vârstei elevului și nivelului cognitiv al acestuia, în vederea rezolvării unor probleme cu care acesta se poate confrunta în viața reală.*[11, pag.2]. Ca model pedagogic, noul curriculum a conturat în termeni normativi

viziunea educațională asupra învățării, precizează când, ce, cât și cum se învață anticipând efectele educaționale așteptate la fiecare disciplină școlară, pe cicluri de învățămînt, într-un ansamblu curricular flexibil, realist și dinamic. Astfel, acest act normativ-reglatoriu al sistemului educațional a încercat să transpună în limbaj pedagogic reperele paradigmei educaționale în bază de competențe, dar a lăsat pe un termen nedeterminat clarificarea procesului de formare a acestor competențe în cadrul activităților didactice. Ghidurile de implementare a curriculei fiind lipsă, iar formările cadrelor didactice realizate sumar și grabnic au facilitat apariția numeroaselor întrebări la acest capitol – *Poate oare o competență fi formată în cadrul școlar sau doar în situații autentice sociale? Care ar fi strategiile didactice relevante în formarea și evaluarea competențelor școlare? Care ar fi responsabilitățile unui cadru didactic în procesul de concepere a unei tehnologii didactice axate pe formarea de competențe?*

Mecanismul de formare și dezvoltare a competențelor este constituit din finalități, conținuturi, tehnologii de învățare, stilul culturii organizaționale a instituției de învățămînt, calitatea interacțiunilor școală-comunitate, profesor-elev, elev-elev, elev-părinte etc, de aceea responsabilitatea cadrului didactic este doar una din componentele de formare, dar să recunoaștem, deseori cea decisivă. Astfel, dacă cadrul didactic va avea la îndemînă componenta instrumental-funcțională *tehnologia didactică de formare a competențelor școlare*, el va organiza și realiza eficient procesul de învățămînt, dacă nu, avem riscul ca cele mai nobile intenții să eșueze.

Tehnologia didactică contribuie la conturarea unei strategii educaționale, prin care profesorul îi ajută pe elevi să asimileze cunoștințe, să-și formeze priceperi, deprinderi, aptitudini, să manifeste sentimente și emoții, să-și formeze competențe. Ea se constituie dintr-un ansamblu complex de metode, tehnici, mijloace de învățămînt și forme de organizare a activității didactice complementare, pe baza cărora profesorul își proiectează activitatea de lucru cu elevii, în vederea realizării eficiente a predării-învățării-evaluării. [8, pag 17]

Un model de evocare pentru răspunsuri la întrebările enunțate au oferit autorii ghidului metodologic *O competență-cheie: a învăța să înveți*, publicație recentă a CE ProDidactica. [12, pag.6-18]

Unul dintre autori, Lia Scifos menționează că o competență școlară include o totalitate de orientări semantice, cunoștințe, priceperi, deprinderi și experiența de acțiune a elevilor în raport cu un anumit tip de obiecte din lumea înconjurătoare, necesare pentru activitatea productivă de importanță personală, școlară și socială, de aceea formarea oricărei competențe trece prin patru faze:

- a) Incompetența neconștientizată – subiectul nu are o anumită competență, dar nici nu realizează că ar avea nevoie de aceasta. Demersul educațional, întreg sistemul de motivare îl va plasa în fața necesității de a învăța ceva.
- b) Incompetența conștientizată se zidește pe motivație și, implicit, este catalizatorul oricărei învățări. Subiectul își dă seama că nu știe ceva, nu poate face sau exprima ceva și caută modalitatea de a depăși situația.
- c) Competența conștientizată este faza imediat următoare învățării, când subiectul, în procesul exersării, reflecției, își “controlează” comportamentele și spusele, raportându-le la ce a învățat recent.
- d) Competența neconștientizată se formează ca extindere, după exersări suficiente în timp, când cunoștințele+abilitățile+comportamentele integrate devin automatisme. Dincolo de acest automatism stă creativitatea și expresivitatea. [12, pag.6]

Pentru a parcurge tot acest ciclu de formare este necesar un cadru relevant de proiectare a unui demers didactic atât la nivel macro, cât și la faza de proiectare a unei lecții. La primul nivel majoritatea cadrelor didactice au realizat o proiectare didactică de calitate. Ținând cont de faptul, că o competență nu poate fi formată într-o secvență scurtă de timp, cum ar fi de exemplu lecția, cadrele didactice au distribuit materia de studiu în unități de învățare-totalitate de teme, conținuturi, unite prin respectarea logicii interne de dezvoltare a conceptelor.

Pentru o mai bună vizualizare vom aduce un exemplu de fragment al macroproiectării didactice la Istorie clasa XI-a:

UNITATE DE ÎNVĂȚARE	SUBCOMPETENȚE	CONȚINUTURI VIZATE	Nº ORE ALOCATE	DATA
Viața economică în epoca modernă	Utilizarea adecvată a termenilor istorici în elaborarea comunicărilor orale și scrise	1. Economia occidentală în epoca preindustrială.	1	
		2.Revoluția agrară, prima faza a revoluției industriale.	1	
		3. Liberul scimb. A doua fază a revoluției industriale.	1	
		4. Progresele modernizării economice.	1	
		5. Trăsături generale și specifice ale dezvoltării economice a statelor balcanice.	1	
	Analiza comparativă a fenomenelor și proceselor istorice din epoca modernă	6. Viața economică a Țărilor Române dintre medieval și modern.	1	
		7.Economia românească între 1859-1914.	1	
		8.Evoluția economică a Basarabiei și Transnistriei în sec. XIX-lea încep. sec. XX-lea.	1	
		9.Aspecte economice ale dezvoltării Chișinăului în epoca modernă.	1	
		10. Lecție de sinteză și recapitulare.	1	
		11.Evaluare formativă	1	

Mai complicat se realizează trecerea de la proiectarea de lungă durată la proiectarea lecției. Pentru a fi convinși că ceea ce fac, are o finalitate bine definită, cadrelor didactice le-ar fi utilă respectarea algoritmului de proiectare pe care îl vom descrie în continuare în baza unui model de formare a competențelor specifice și subcompetențelor curriculare în procesul educațional, fără pretenția de a epuiza subiectul.

Pentru a forma subcompetențele curriculare vizate, este necesar a identifica cunoștințe funcționale necesare pentru subcompetența în cauză, a le completa cu abilitățile ce pot fi exersate în baza lor și a determina atitudinile ce vor forma comportamentul dorit. La fiecare din aceste componente a selecta tehnicile ce facilitează formarea lor. Ulterior, a realiza transferul lor la diferite situații de integrare simulate sau autentice:

- situațiile simulate presupun rezolvarea de probleme în plan teoretic (exerciții didactice la clasă, pe teme ipotetice);
- situațiile autentice presupun aplicații practice reale, sub formă de creații intelectuale (materiale confecționate, cercetări în comunitate, proiecte, modele etc.), care pun în evidență potențialul creativ al elevului, valorificându-l la maximum.

Deoarece atitudinile sunt decisive în formarea unui comportament se propune ca procesul de proiectare și realizare să aibă în prim plan formarea acestora. Vom prezenta un exemplu de astfel de hartă conceptuală a unei subcompetențe vizate în fragmentul de proiectare anterior:

Subcompetența	Atitudini	Abilități	Cunoștințe	Tehnici care facilitează formarea subcompetenței
<i>Utilizarea adecvată a termenilor istorici în elaborarea comunicărilor orale și scrise</i>	Manifestă dorință de-a utiliza termenii istorici în elaborarea prezentărilor orale și scrise.	Elaborează enunțuri cu noțiunile specificate.	Cunoaște sensul noțiunilor specificate.	-Revizuirea termenilor cheie -Grafic Conceptual -Joc de rol -Conferință de presă
	Demonstrează utilitatea termenilor studiați în context social contemporan.	Elaborează lucrări scrise, folosind termeni specifici. Realizează o prezentare orală, utilizând noțiunile date.	Cunoaște contextul istoric de utilizare a acestor noțiuni.	-Discuții în panel -Prezentări Power Point -Microeseu -Eseu -Exerciții de scriere -Lectură activă cu sursă de identificare a termenilor-cheie -Lucrul cu dicționarele, presa, surse istorice
Situații de	-Exerciții de identificare în manual sau în alte surse a termenilor			

integrare simulate	cheie și realizarea unor prezentări. -Jocuri de rol (Conferință de presă/Discuții în panel) în care elevii vor fi puși în situația de-a opera cu termenii specificați
Situații de integrare autentice	-Realizarea unei comunicări/esee în urma realizării unei cercetări comparative a informației istorice cu informațiile mass-mediei contemporane. -Prezentările eseurilor/comunicărilor în cadrul unei mese rotunde a elevilor din clasele a 11-a.

Pentru a forma această subcompetență la nivel de fiecare lecție care se va axa pe formarea acestei subcompetențe, profesorii vor planifica demersul educațional în baza cadrului de învățare și gândire *Evocare/Realizare a sensului/Reflecție/Extindere*, fiecare etapă presupunând implicarea elevilor în diverse activități.

La etapa de *Evocare* elevii prin realizarea diverselor sarcini de motivare și implicare în procesul de studiu obțin următoarele rezultate:

- conștientizează nivelul său de dezvoltare, informare în raport cu sarcina propusă;
- identifică experiența proprie;
- exteriorizează cunoștințe, abilități, atitudini la subiect.

Toate acestea reprezintă schema cognitivă inițială, un anumit nivel de dezvoltare a competenței/subcompetenței vizate.

La a doua etapă a cadrului *Realizare a sensului* se propun sarcini de informare și procesare a informației noi în urma cărora se produc următoarele rezultate:

- Se completează, se modifică schema cognitivă a elevului.
- Se asigură prelucrarea și înțelegerea ei de către elev.
- Se menține implicarea prin sarcini care facilitează contactul cu informația nouă și procesarea ei.

În a treia etapă de realizare a demersului didactic *Reflecția* elevilor li se propune să comunice și să decidă în grup/cu colegii asupra anumitor probleme și să realizeze aprecieri asupra experienței acumulate în cadrul lecției. În urma acestui proces se obțin următoarele rezultate:

- Menținerea implicării prin schimb sănătos de idei.
- Formarea și exprimarea atitudinilor.
- Restructurarea durabilă a schemelor cognitive inițiale.
- Condiționează schimbări comportamentale.

La etapa finală de *Extindere* în dezvoltarea/formarea subcompetențelor elevilor li se propune să aplice în experiența cotidiană noile achiziții intelectuale. Avantajul etapei constă în faptul că elevii obțin ca rezultat:

- Realizează un transfer de cunoaștere în autentic

- Aplica cele însușite la ore în situații de integrare simulate
- Aplică cele însușite în situații de integrare autentică
- Își dezvoltă competențe, care devin pe parcurs modele comportamentale obișnuite, firești.

Profesorii din Republica Moldova aplică în proiectarea activității didactice cadrul de învățare și gândire ERR (*Evocare/Realizare a sensului/Reflecție*) de un deceniu și mai mult. Acest fapt a contribuit la sporirea substanțială a calității procesului instructiv-didactic. Dar experiența de zi cu zi a demonstrat necesitatea unei noi etape – *Extindere*, încetățenită și ea parțial în mediul profesoral avangardist din lume și de la noi. Acest cadru – ERRE – îi ajută pe elevi să monitorizeze propria învățare, pînă la formarea competenței în acest sens, adică transformarea ei într-un model comportamental autentic. Noul curriculum la istorie oferă exemple de activități de integrare autentice și simulate, fapt ce-l putem urmări în baza următorului proiect didactic:

PROIECT DIDACTIC

Disciplina: **Istoria**

Clasa : **XI-a profil umanist**

Timp disponibil: **90 min**

Unitatea de învățare: *Viața economică în epoca modernă*

Lecția : *Economia occidentală în epoca preindustrială*

Tipul lecției:

Lecție de formare a priceperilor și deprinderilor

Subcompetența : *Utilizarea adecvată a termenilor istorici în elaborarea comunicărilor orale și scrise*

Obiective operaționale: *La finele activității didactice elevii vor fi capabili:*

Cognitive: 1. *Să definească termenii-cheie ai temei, utilizînd sursele disponibile;*

2. *Să descrie succint contextul istoric al utilizării termenilor-cheie vizați;*

Formative: 3. *Să elaboreze 3-4 enunțuri cu termenii specificați;*

4. *Să realizeze o prezentare orală, utilizînd noțiunile date;*

Atitudinale: 5. *Să demonstreze utilitatea cunoașterii termenilor specificați în baza unui eseu.*

Tehnologie didactică

Metode/Tehnici: Revizuirea termenilor-cheie; Grafic Conceptual; Predare complementară; Laborator de scriere; Discuții în panel; Esau.

Forme de organizare a activității: Activități frontale, individuale, de grup.

Resurse didactice: 1.N.Chicuș, I.Șarov, I. Ojog, ș.a. Manual de istorie. Epoca modernă. Clasa XI, Ed. Cartdidact, Chișinău 2007;

2. Dicționar de istorie, Ed. Civitas, Chișinău 2007;
3. Fișe A4 cu termeni;
4. Postere, Marchere, Lipici.

Demersul didactic:

Secvențele didactice	Obiective	Tehnologia realizării și conținuturi vizate	Resurse materiale (timp, mat.didactic)	Resurse procedurale	Conexiunea inversă												
Momentul organizatoric		-notează absenții; -organizează clasa în 4 grupe și distribuie materialul didactic; -creează un climat cooperant; - prezintă tema și obiectivele activității didactice.	Dicționare Postere Marchere Fișe cu termeni 5 min	Prezentare orală	Elevii sunt pregătiți către oră și cunosc obiectivele activității.												
Evocare	O1	Fiecărui grup i se propune să extragă lista cu termeni și să realizeze sarcina: Gr. I- Proprietate privată; Concurență liberă; Libertăți democratice. Gr. II- Profit; Mercantelism; Principiul balanței monetare active. Gr.III- Prohibiție; Protecționism; Monofactură centralizată. Gr. IV-Cerere; Ofertă; Piață. <i>Sarcină: Consultați-vă în grup și explicați sensul termenilor din listă</i> <i>Prezentări</i>	Foi A4 cu termeni 5 min. 8 min.	Revizuirea termenilor-cheie	Elevii au prezentat propriile definiții ai termenilor												
Realizarea sensului	O1 O2 O3 O4	Profesorul propune elevilor să definească mai profund acești termeni cu ajutorul manualului și dicționarul realizând următoarea sarcină: <i>Completați Graficul Conceptual propus cu informația relevantă la fiecare compartiment, utilizând fișa cu termeni, textul temei de la pag.10-13 și dicționarul.</i> <table border="1" data-bbox="450 1059 1323 1204"> <thead> <tr> <th>Termeni</th> <th>Definire</th> <th>Context istoric (3-4 propoziții)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1.</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2.</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>3.</td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table> <i>Pegățiți-vă să prezentați graficul realizat colegilor</i> Prezentări/Notări în caiete	Termeni	Definire	Context istoric (3-4 propoziții)	1.			2.			3.			1 min. 10 min. Manuale, Dicționare Postere Marchere Lipici 16 min.	Grafic Conceptual Predare complementară	Prezentarea Graficilor Conceptuale completate cu informația relevantă
Termeni	Definire	Context istoric (3-4 propoziții)															
1.																	
2.																	
3.																	
Reflecție	O4	Grupurilor de elevi se propune următoarea sarcină: <i>Realizați cu ajutorul termenilor studiați o prezentare de 2 min la tema:</i> <i>Gr.I- Sistemul capitalist; Gr.II- Mercantilismul;</i> <i>Gr.III- Comerțul; Gr. IV- Tipurile de manufactură;</i>	10 min Manual	Laborator de scriere	Prezentări calitative realizate de elevi												

		După realizarea sarcinii anterioare grupurile primesc următoarea sarcină: <i>Pregătiți câte un expert ce va face prezentarea elaborată și va răspunde la întrebările colegilor. Formulați cel puțin câte o întrebare pentru celelalte grupuri.</i>	5 min.		Formularea de către elevi a întrebărilor și răspunsurilor coerente
		Prezentări/Discuții	20 min.	Discuții în panel	
Tema pentru acasă	O5	Studiați tema și publicațiile mass-media în domeniul economic și elaborați un eseu la tema „Evoluția economică în epoca preindustrială și post industrială-aspecte comune și specifice”	3 min.	Eseu	Prezentarea eseelelor realizate
Extindere	O4 O5	Pregătirea unei Mese rotunde după ore în cadrul căreia elevii claselor a 11-a real/umanist vor prezenta cele mai reușite esee realizate și vor discuta problemele de interes major.			
Debrifare		Elevilor sunt solicitate consecutiv răspuns la următoarele întrebări: 1. Care au fost obiectivele preconizate pentru activitatea de azi? 2. Ce ne-a reușit și ce nu? 3. Care au fost aspectele complicate în realizarea sarcinilor? 4. Care momente v-au adus satisfacție?	7 min.	Discuție	

După cum a fost menționat o tehnologie didactică relevantă formării/dezvoltării competențelor se axază mai mult pe simularea situațiilor de integrare autentică a competențelor. La acest aspect cercetătorul Everwijn exprimă o viziune interesantă asupra acestei probleme. El afirmă că viața în societatea contemporană se caracterizează printr-o complexitate și un dinamism în ascensiune, deaceia elevii trebuie să fie capabili să se integreze și să activeze într-un mediu dinamic complex . Astfel, reese că un sistem educațional axat pe competențe trebuie să se concentreze asupra formării capacităților de rezolvare a problemelor în situații inedite. Acest fenomen de utilizare a competențelor formate în situații de context nou, puțin asemănătoare cu cele de integrare anterioară a primit denumirea de *transfer îndepărtat(far transfer)*. [6, pag.78] Abilitățile și deprinderile necesare pentru astfel de transfer se află în arealul de formare a *competenței de a învăța să înveți*, care este una din competențele-cheie care trebuie formate la elevi. Astfel, după cum menționa J.Bowden și F.Marton: „ Dacă nu vă puteți imagina situațiile cu care elevii Dvs. se pot întâlni pe viitor, învățați ceea, ce le va fi util în orice situație.” [1, pag. 4]

Bibliografie

1. Bowden, J., Marton, F. The university of learning: beyond quality and competence in higher education. London: Kogan Page, 1998.
2. Brown, J.S.; Duguid, P.: Organisational learning and communities-of-practice: towards a unified view of working, learning and innovation. In: Cohen, M.D.; Sproull, L.S. (eds.): Organisational Learning. Thousand Oaks. CA: Sage Publications, 2002.
3. Chicuș, N., Șarov, I., Ojog, I. ș.a. Manual de istorie. Epoca modernă. Clasa XI, Ed. Cartdidact, Chișinău 2007.
4. Copilu1, D., Crosman, D. Ce sunt competențele și cum pot fie le formate, Conference "Competencies and Capabilities in Education" Oradea 2009.
5. Dicționar de istorie, Ed. Civitas, Chișinău 2007
6. Everwijn, S. Het hoe, wat en waarom van competentiegericht onderwijs [The how, what and why of competence based education]. In K. Schlusmans, R. Slotman, C. Nagtegaal, & G. Kinkhorst (Eds.), Competentiegerichte leeromgevingen [Competence based learning environments], Utrecht: Lemma, 1999.
7. Grant, G.; Elbow, P.; Ewens, T.; Gamson, Z.; Kohli, W.; Neumann, W.; Olesen, V; Riesmann, D.: On Competence. A critical analysis of competence-based reforms in higher education, San Francisco, 1979.
8. Ionescu M., Radu I., Didactica modernă, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.
9. Iucu, R. „Formarea inițială și continuă a cadrelor didactice – sisteme, politici, strategii”, Editura Humanitas, 2005, Bruxelles, 8.7.2005.
10. Minder, M., Didactica funcțională. Obiective, strategii, evaluare, Ed. Cartier, București, 2003.
11. Ministerul Educației al Republicii Moldova, ISTORIA, Curriculum pentru învățământul liceal (clasele X – XII), Chișinău 2010,
12. Scifos, L., Goraș-Postică, V., Cosovan, O., Cartaleanu, T., Beznițchii, L., Copăceanu, R., O competență-cheie: a învăța să înveți. Ghid metodologic, Chișinău 2010.